

**CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN
SİYASETTE KADIN ALGISI VE
CUMHURİYET HALK PARTİLİ
KADIN MİLLETVEKİLLERİNİN FAALİYETLERİ
(1939-1950)**

Beral ALACI*

Öz

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, 1950 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. On iki yıllık süre içerisinde TBMM'de üç dönem yaşanmıştır: 1939'da başlayan VI. Dönem; 1943'de başlayan VII. Dönem; 1946'da başlayan VIII. Dönem. Bu makalede 1939-1950 yılları arasındaki üç dönemde Meclis'e görev yapan kadın milletvekillerinin çalışmaları incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İsmet İnönü, Kadın, Türkiye Büyük Millet Meclisi.

**ACTIVITIES OF WOMEN REPRESENTATIVE OF
REBUPLICAN'S PEOPLE PARTY (1939-1950)**

Abstract

İsmet İnönü, elected president after the death of Mustafa Kemal Atatürk, maintained this position till 1950. There were three sessions during twelve years in Turkey Grand National Assembly. VI. Session started in 1939; VII. Session started in 1943 and last session in this term started in 1946 as VIII. Session. In this article, the women in parliament since 1939 to 1950 examined.

Keywords: İsmet İnönü, Woman, Turkey Grand National Assembly.

* Bu makale 2014 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne sunulan "Cumhuriyet Halk Partisi ve Kadın (1923-1980)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (beralalaci@hotmail.com), (<https://orcid.org/0000-0002-9339-0903>).

Giriş

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte başlayan İsmet Paşa'nın Başbakanlık süreci iki kısa süreli kesinti dışında 1937 yılına dek devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarındaki büyük özveri ve başarısını Cumhuriyetin ilanından sonra da siyasi sahada devam ettiren İsmet İnönü, Mustafa Kemal'in en güvendiği isimlerden biri olmuştur. 1937 senesinde yaşanan bazı tartışmaların¹ ardından Başbakanlık görevini bırakan İsmet İnönü, Atatürk'ün öldüğü 1938 yılına kadar nispeten daha sakin bir hayat sürdürmüştür. Onu eski hareketli günlerine döndüren olay Mustafa Kemal Atatürk'ün hayata vedası olacaktır. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından 11 Kasım 1938 tarihli Meclis görüşmelerinde İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak yaptığı ilk yurt gezisi Kastamonu'ya olmuştur. İnönü'nün Başbakanlıktan istifa ettiği günlerde Kastamonu'ya gitmek üzere hazırlanıyor olması, ancak istifa üzerine Kastamonu gezisini gerçekleştirememesi, Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından çıkılan ilk gezinin de Kastamonu'ya olması "*yarım kalan işlere devam edileceği*" şeklinde yorumlanmıştır.³ Kastamonu CHP İl Kongresi'ne katılan İnönü'nün 6 Aralık 1938 tarihinde başlayan gezisi, Amasra, İnebolu, Zonguldak, Karabük'ü de kapsamış ve 13 Aralık'ta tamamlanmıştır.⁴ 9 Aralık 1938 tarihli Kastamonu CHP İl Kongresi konuşması İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak CHP ile ilgili ilk konuşmasıdır. Konuşmanın yapıldığı sırada Atatürk'ün ölümünün ardından CHP Başkanlığı için henüz bir seçim yapılmamıştır ve Celal Bayar bu görevi vekâleten sürdürmektedir. İsmet İnönü konuşmasına Kastamonu halkına ve Kastamonu Parti Teşkilatı'na teşekkürlerini sunarak başlamış, Kastamonu'da edindiği izlenimlerinden, CHP'yi "*bütün vatandaşları kucaklayan büyük bir aile ocağı*" haline getirme hedeflerinden söz etmiştir.⁵ "*Vatanı imar etmek ve milleti yükseltmek*" amacını vurgulayan ve "*saf idealizmi yansıtan*"⁶ sözlerle konuşmasına son veren İsmet İnönü; parti üyelerini "*hususî menfaat*" konusunda açıkça uyardığı konuşması ile Parti içerisinde yeni yönetim ile birlikte hangi konulara dikkat edileceğinin de sinyallerini vermiştir.

İsmet İnönü'nün konuşmasını takip eden günlerde, Celal Bayar tarafından vekâleten sürdürülen CHP Genel Başkanlığı ve Genel Yönetim Kurulu seçimi ile ilgili olarak görüşmeler yapmak ve nizamnamenin ilgili

1 Bu tartışmalar ile ilgili detaylar için bkz. İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Bilgi yay., İstanbul, 2006, ss.540-624; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1938-1950*, C.II, Remzi kitabevi, On dördüncü Özel basım, İstanbul, 2011, ss. 20-32.

2 TBMMZC, D.5, C.27, (Üçüncü İnikat-11 Kasım 1938), s.17; Yunus Nadi, "Atatürk ve İsmet İnönü", *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1938; Hikmet Özdemir, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları Seçimleri*, Remzi kitabevi, İstanbul, 2007, ss. 93-125. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak yaptığı ilk konuşma metni için bkz. TBMMZC, D.5, C.27, (Üçüncü İnikat - 11 Kasım 1938), s.17; *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1938.

3 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Yurt yay., Ankara, 1986, s. 63.

4 *Cumhuriyet*, 6 Birincikanun 1938.

5 *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1938.

6 Aydemir, a.g.e., s.35.

maddelerini düzenlemek üzere CHP Büyük Kurultayı 17 Aralık 1938 tarihli bir bildiri ile toplantıya davet edilmiştir.⁷ CHP tarihinin ilk olağanüstü kurultayı olan bu kurultay 26 Aralık 1938 tarihinde toplanmıştır. CHP Birinci Üsnomal Büyük Kurultayı'na 375 mebus, 216 delege katılmış ve tüm katılımcıların ittifakı ile İsmet İnönü "*Değişmez Başkanlığa*" seçilmiştir.⁸ Kadın milletvekillerinden Sabiha Gökçül'ün de sekreter olarak yer aldığı tüzük komisyonunda yapılan görüşmeler sonucunda tüzükte yapılan bir değişiklik ile vefat, vazife yapamayacak bir hastalığın sabit olması veya istifa dışında partinin "*Değişmez Genel Başkanı*" sıfatı İsmet İnönü'ye oy birliği ile verilmiştir.⁹

Bu sıfatın ardından İsmet İnönü'nün hükümette olduğu gibi CHP üzerindeki etkinliği de artmış, etrafındaki isimler onun iktidardan uzaklaştığı dönemde siyasetten uzaklaşmış olan kişilerden oluşmaya başlamıştır. Kısacası İsmet İnönü parti yönetimini kendine yakın isimlerden yeniden oluşturmuştur. Bu isimlerden en önemlisi hiç şüphesiz İnönü ile aynı dönemde siyasetten uzaklaşan Dr. Refik Saydam olmuştur. Refik Saydam yeni hükümette Dâhiliye Vekili ve CHP'nin de yeni Genel Sekreteri olarak İsmet İnönü ile birlikte çalışmaya başlamıştır.¹⁰ Dr. Refik Saydam Genel Yönetim Kurulu'nun yenilenmesi için kurulun istifasını sunmuş ve yeni on altı kişilik liste oybirliği ile kabul edilmiştir. Bu listede önceki kurulun önemli isimlerinden Recep Peker, Müttalip Öker, Necip Ali Küçüka, Ali Rıza Erten, Salah Yargı, Tahsin Berk bulunmamıştır.¹¹

25 Ocak 1939 tarihinde Parti Divanı'nda seçimlerin yenilenmesi kararı alınır. Bu karar ile aynı gün Celal Bayar kabinesinin istifası Cumhurbaşkanı'na sunulmuştur. Celal Bayar'ın partinin "*seçime yeni ve taze kan ile çıkmasının daha uygun ve faydalı*" olduğunu dile getiren istifa mektubu İsmet İnönü tarafından kabul edilmiş¹² ve hükümeti kurma görevi Refik Saydam'a verilmiştir. Seçim çalışmaları da bir yandan başlamıştır.

CHP yönetimi ve hükümet ile ilgili alınan önemli kararların ardından İsmet İnönü, Atatürk döneminde farklı farklı sebeplerden dolayı yönetimden uzaklaşan, kırılan kişilerin gönlünü alma; onları yeniden siyasete dâhil etme yoluna gitmiştir. Bir anlamda İsmet İnönü eski dönemin muhalif isimlerini kendi yanına çekerek onlarla barış sağlamıştır. İsmet İnönü şahsiyetten doğan tüm ihtilafları ortadan kaldırmayı, birlik sağlamayı amaçlamıştır.¹³ Bu anlayışın bir getirisi olarak İnönü, Atatürk'ün sağlığında Ankara'nın siyasi ortamından uzaklaşan Kazım Karabekir'i, Rauf Orbay'ı, Ali Fuat Cebesoy'u, Refet Bele'yi ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi isimleri yeniden siyasi hayata çekmiştir.¹⁴

7 *Cumhuriyet*, 17 Birincikanun 1938.

8 *Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayının Fevkalade Toplantısı, Tüzük Komisyonu Layihası*, 26.XII.1938; *Cumhuriyet*, 27 Birincikanun 1938.

9 *Adı geçen layiha*

10 Koçak, *a.g.e.*, s. 67.

11 Koçak, *a.g.e.*, s. 68.

12 Aydemir, *a.g.e.*, s.40.

13 Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi yay., Ankara, 2003, s. 148.

14 Turan, *a.g.e.*, ss. 148-152; Koçak, *a.g.e.*, ss. 68-71.

İsmet İnönü "ikinci adam" olarak Atatürk'ün sağlığında yapılan devrimlerin en önemli uygulayıcı ve savunucularından olmuştur. Devrimlerin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi için yapılan çalışmaların içinde yer alan İnönü, kendi Cumhurbaşkanlığı yıllarında da devrimlere olan bağlılığını sürdürmüştür.¹⁵ İsmet İnönü "kadın" devrimi konusunda da diğer tüm devrimlerde olduğu gibi Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında yer almış ve desteklemiştir. Kadınlara verilen siyasi haklar sırasında bulunduğu makam gereği yaptığı pek çok konuşmanın temelinde kadın-erkek eşitliğini savunan, kadın devrimini modernleşmenin önemli aşamalarından biri sayan bir bakış açısı olduğu görülmektedir.

Devrimler arasında en önemli iki devrimin kadın ve harf devrimi olduğunu söyleyen İnönü, pek çok kez bu iki devrimin önemini vurgulayan konuşmalar yapmıştır. İsmet İnönü'ye göre çağdaşlaşma yolunda genç Cumhuriyetteki tüm devrimlerin temelini oluşturan bu inkılâplara iyi sahip çıkılırsa tüm inkılâplara da sahip çıkılmış olacaktır. Bu noktada İsmet İnönü pek çok kere kadın devriminin önemini vurgulayan konuşmalar yapmış, Atatürk'ün bu konudaki başarısının altını çizmiştir.

1 Şubat 1937 tarihinde The Financial Times gazetesinin Türkiye ile ilgili yayınladığı nüshasında İsmet İnönü'nün bir makalesi yayınlanmıştır.¹⁶ İsmet İnönü "Atatürk için benden bir yazı istediler" sözleri ile başladığı makalesinde kadınlar ile ilgili devrimlerin toplumda benimsetilmesinde Atatürk'ün rolünden bahsetmiştir. Son iki asırda memleketi yönetenlerin karşılaştıkları felaketler içinde halkın hiddetini yenmek için "kadınların peçelerini daha kalınlaştırmak ve çarşaflarının uzunluğu hakkında ölçü tayin etmek..." dışında bir yöntem izlemediğini belirten İnönü, böyle bir ortamda kadını toplumun içinde görev alan etken bir hale getirmenin zorluğunu vurgulamış, Atatürk'ün bunu ikna ve terbiye yöntemleri ile aştığını belirtmiştir.¹⁷

İnönü kadınların siyasi hayatta yer almaları yönündeki fikrini de sık sık dile getirmiştir. 1950 yılının Mayıs ayında yapılan genel seçimler öncesi çıktığı yurt gezisinde pek çok noktada kadınların siyasi hayatta var olmalarına ilişkin olumlu fikrini bildirmiştir. 4 Mayıs 1950 tarihinde İzmir'de yaptığı konuşmasında seçimlerdeki kadın varlığına ilişkin beyanatta bulunmuştur. İsmet İnönü, Demokrat Parti'nin kamuoyunda gittikçe yükselen grafiğine karşı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ıslahatçı yönüne vurgu yapan konuşmasında sözü kadın devrimine getirmiş ve CHP'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerindeki "kadın" adaylarının varlığı ile ilgili dağılan meclisten daha az kadın aday göstermekten mahcup olduğunu belirtmiştir. İnönü'nün konuşmanın devamında söylediği "amma, karşımdaki partilerin en ilerisinden üç defa daha fazla kadın aday göstermekle iftihar ediyorum" sözleri kadınların siyasi alanda olmalarına imkân tanımının dahi -ki bu haklar verileli on altı yıl olmuştur- hala bir ayrıcalık, siyasi propaganda

15 Tevfik Besim, *Cumhuriyetimizin Temelleri*, (1.4.939 tarihinde Polis Enstitüsü'nde Verilen Konferans), Ankara, 1939, s.11.

16 *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1937.

17 Helbert Melzig, *İsmet İnönü Millet ve İnsaniyet*, Kanaat kitabevi, İstanbul, 1943, s. 67-68.

aracı olarak kabul gördüğünü göstermektedir. Konuşmanın devamında vurgulanan kadınları “cemiyetin mukadderatına iştirak etme” noktasında ne kadar uğraşılırsa hayatın o kadar “insani, şefkatli ve aile meselelerine yakın” olacağı inancı İnönü'nün kadınlar ile ilgili genel düşünüşü özetler niteliktedir. Konuşmada kadın aday gösterme konusundaki tüm zorluklara rağmen kadın aday gösterilmesi, kadınları cemiyet hayatına katma noktasında gösterilen çabalar CHP'nin ideali olarak ortaya konmuş ve muhalif partilerin bu ideal ile yarışmasının kolay olmadığı vurgulanmıştır.¹⁸

İsmet İnönü konuşmasında vurguladığı gibi kadınların siyasi arenada yer almasına dair takip edinilen ideal, tüm güçlüklerine rağmen gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada İnönü hem Atatürk döneminde hem de kendi cumhurbaşkanlığı döneminde bu ideali sık sık dile getirmiştir. Genel itibarı ile bakıldığında İsmet İnönü'nün devrimler ile ilgili pek çok soruya iki devrim üzerinde yoğunlaşarak cevap verdiği görülmektedir. İnönü'ye göre tüm devrimler içerisinde “harf” ve “kadın” devrimi başı çekmektedir. Pek çok röportajında, konuşmasında bu iki sahada yapılan devrimin zorluğundan ve öneminden bahsetmiş; devrimlerle ilgili kendisine çeşitli zamanlarda yöneltilen sorulara Türk devriminin en önemli iki konusunun harf ve kadın devrimi olduğunu söylemiştir.

13 Ekim 1952'de İstanbul Üniversitesi'nden gençlerle CHP İstanbul İl Merkezi'nde görüşen İsmet İnönü yeni harfler ve kadın hakları konularında hassas davranılması gerektiğini vurgulamış ve “...Ben iki esas üzerinde çok dikkatliyim. Bunlardan biri, Türk harfleridir. Bu harflerle okuyup yazma ve bunun verdiği kültür cemiyetimize geniş ufuklar açmıştır. Bu sahada hiçbir gedik açılmaması lazımdır. İkinci esas, kadın haklarıdır. Bu cemiyeti medeni bir cemiyet haline getiren unsur, kadının yeni Türk cemiyetinde işgal ettiği mevkiidir” sözleri ile bu iki konuya dikkat çekmiştir. İnönü bu iki esasa; Türk harflerine ve kadın haklarına sıkı sıkıya bağlılığın bütün inkılapların kökünü ve temelini korumayı beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Ona göre bu iki sahada açılacak gedik diğer tüm devrimlerin sarsılmasına neden olacaktır.¹⁹

1963 yılının Eylül ayında bir Alman televizyonuna verdiği röportajda da yine aynı vurguyu yapar. İsmet İnönü, Alman Televizyon sunucusunun, “Sizce, yapılan en önemli devrim hangisidir?” sorusuna yine harf ve kadın devrimi cevabını vermiştir. Kadın devriminin uzun zamana yayılarak yapılmasını da, “Biz her inkılâbı kuvvetle ve derhal tatbik ettik. Kadın inkılâbını kuvvetle ve derhal tatbik etmedik. Bir özellik buradadır. Onu teşhis ettik, kadın cemiyete girdi, çalışmaya girdi, peçe kalktı. Fakat mecburi olarak bütün aileler, bütün kadınlar derhal bu nizama tatbik edecek diye bir kanun çıkarmadık. Telkinle, teşvikle ve daima tatbik ile tedvir etmeye çalıştık”²⁰sözleri ile açıklamıştır.

18 Akşam, 5 Mayıs 1950; Cumhuriyet, 5 Mayıs 1950.

19 Cumhuriyet, 14 Ekim 1952.

20 Utkan Kocatürk, “İsmet İnönü, Alman Televizyonu'nun Atatürk'e ve Türk Devrimi'ne İlişkin Sorularını Cevaplıyor (Basınımızda Bilinmeyen Bir Söyleşi)”, *Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (15-18 Mayıs 2006, Ankara)*, AAM, Ankara, 2011, s. 26.

İsmet İnönü'nün harf ve kadın devriminden söz ettiği konuşmalarından bir tanesi de Abdi İpekçi ile yaptığı röportaj olmuştur. 10 Kasım 1967 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlayan röportajın bir bölümünde İsmet İnönü harf devrimi ve kadın devrimi konusuna temas etmiştir.²¹

CHP içerisinde kadın kollarının kurulmasının ardından kadın kollarının düzenlediği pek çok toplantıda İsmet İnönü yer almış, çeşitli konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalarda Türk kadınının güçlü karakterine dikkat çekmiş ve Türk kadınının siyasi hayatta da varlığının önemini vurgulamıştır. İsmet İnönü'nün bu toplantılarda yaptığı konuşmalara pek çok örnek bulunmaktadır. Örneğin bunlardan bir tanesi; 27 Eylül 1970 tarihinde İsmet İnönü İstanbul Heybeliada CHP Kadın Kolları lokalinde dönemin genel siyasi olaylarını değerlendirdiği bir konuşmadır.²²

İkna yolu ile kadın devriminin yürütülmesi fikrini savunan İsmet İnönü, konuşmalarının yanı sıra özel hayatı açısından da "kadın" konusunda örnek bir profil çizer. Mevhibe İnönü ile olan uzun ve mutlu evliliğinin devrimin ilk aşamalarına denk geldiği yıllarında Mevhibe Hanım'ın modern bir Türk kadını olarak örnek teşkil etmesine ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Mevhibe Hanım'ın zatında Türk kadınılaşmasının modernleşmesine dair izler ilk olarak Lozan Barış Görüşmeleri sırasında açıkça ortaya çıkmıştır.²³

İlerleyen yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi'ne kadınların üye olmaya başlamaları ile beraber Mevhibe İnönü'nü de partiye üye olur. Ankara Çankaya ilçesinde CHP Teşkilatı'nın üyelerinden ilki İsmet İnönü; ikincisi Emine Mebrure Aksoley; üçüncüsü İsmail Rüştü Aksal, dördüncüsü ise Mevhibe İnönü'dür.²⁴ İsmet

21 Abdi İpekçi, "İnönü Atatürk'ü Anlatıyor", *Milliyet*, 10-23 Kasım 1967; Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, Dünya yay., İstanbul, 2004, s.33-34.

22 Ali Topuz, *Ali Topuz Anlatıyor - 1, Değişimi Yaşamak (1932-1972)*, Söyleşi: Hikmet Bila, Doğan yay., İstanbul, 2011, ss. 502-504.

23 Topluma örnek olma noktasında Mevhibe Hanım'ın yaşadığı değişim sırasındaki İsmet ve Mevhibe İnönü arasında yaşanan diyalog şöyle aktarılmıştır: "1920'lerin başlarında İnönü Türkiye'de kadının batılılaşmasında eşinin öncü bir rol oynamasını istiyordu. Daha sonraları, geleneklere oldukça bağlı olan eşine şunları söyleyecekti: "Hanımıcığım, biz bu mücadeleye ailemize güvenerek girdik. Yolumuzdaki en büyük gücü yardımı, sizden alacağız. Eğer, bizim fikirlerimizi paylaşıyorsanız, diğer kadınlara sizin örnek olmanız gerekmektedir. Siz artık sadece benim eşim olarak kalamazsınız, bizim, ikimizin, beraber topluma yön vermemizin zamanı gelmiştir. Yeni hayatımıza el ele başlamak için sizden cesaret istiyorum ben daima sizin desteğinize muhtaç olacağım. Beni bundan mahrum bırakmayınız." İnönü bu desteği aldı. 18 Nisan 1923'te İnönü ve eşi Lozan'a hareket ederlerken Mevhibe İnönü tren istasyonuna üzerinde modern bir manto ile geldi. Muhafazakâr elbisesini çıkarıp atmıştı." Metin Heper, *İsmet İnönü*, Çev. Sermet Yalçın, İş Bankası yay., İstanbul, 2008, s. 52-53.

24 İsmet İnönü ve eşi Mevhibe İnönü ile Mete Akyol'un yaptığı röportaj 24 Ocak 1969 tarihinde *Milliyet*'te yayımlanır. Gazeteci Mete Akyol Mevhibe Hanım'a CHP'ye kayıtlı olup olmadığını sorar. Mevhibe Hanım zamansızlık nedeni ile CHP'ye üye olmadığını söyler. Aynı soruyu İsmet Paşa'ya soran Akyol ise tam tersi bir cevap alır. Mevhibe Hanım'ın CHP Çankaya İlçesi üyelerinden dördüncü isim olduğunu belirtir. Çiftin arasındaki bu çelişkiyi Mete Akyol CHP Çankaya İlçe Başkanlığı'nı arayıp sorarak giderir. Gerçek İsmet İnönü'nün dediği gibidir. Mevhibe Hanım Çankaya CHP İlçe Teşkilatı'nın dört numaralı üyesidir. Mete Akyol röportajın başlığını "*İnönü Mevhibe Hanımı habersiz CHP'li yapmış*" olarak atar. Mete Akyol, "*İnönü, Mevhibe Hanımı Habersiz CHP'li Yapmış*", *Milliyet*, 24.01.1969.

İnönü'nün eşinin partiye üye olması sadece görünüşten ibaret değildir. Mevhibe Hanım CHP'nin birçok çalışmasında yer almış, kadın kolları toplantılarına katılmıştır.²⁵ Bayan İnönü'nün siyasette yer alması, İsmet İnönü'nün kadınların siyasi çalışmalarına olumlu baktığını gösteren en önemli unsurlardan biridir.

Genel olarak bakıldığında İsmet İnönü'nün gerek cemiyet hayatında gerek de siyaset sahnesinde kadın varlığının yayılmasına yönelik bir fikir taşıdığı görülmektedir. İsmet İnönü Türk devriminin en önemli iki unsurundan biri olarak kabul ettiği kadın devriminin yerleşmesi aşamasında bir zorlama yapılmamasının doğurduğu doğru sonucu vurgulayarak kadın devriminin zamanla yerleşmesinin sağlandığını söyler. Bu noktada İnönü, siyaset sahnesinde kadınların yer almasına dair büyük çalışmalar yapmak yerine kadınları eğitim, sosyal haklar noktasında destekleyerek kendilerinin siyaset sahnesinde yer almaya başlamalarını sağlamaya çalışmıştır.

1. TBMM VI. Dönem CHP'li Kadın Milletvekilleri ve Çalışmaları

Beşinci Dönem Büyük Millet Meclisi 27 Ocak 1939 tarihinde son kez toplanmış ve seçime gitme kararı olarak dağılmıştır.²⁶ Seçimlerin yenilenmesi kararının ardından seçim ile ilgili hazırlıklar yapılmaya başlamıştır.²⁷ İkinci seçmen listelerinin açıklanmasının ardından 15-21 Mart 1939 tarihleri arasında ikinci müntehip seçimleri yapılmıştır.²⁸

24 Mart 1939 tarihine gelindiğinde yeni milletvekili adayları açıklanır. İsmet İnönü yeni namzetlerle ilgili fikrini "*Kat'i namzedleri yüksek reyinize arz ederken vatanın mukadderatına 4 sene müddetle hâkim olacak mebuslar üzerinde milletimizin itimadını azami derecede toplayabilmiş olduğumuz kanaatindeyiz*" sözleri ile açıklamıştır.²⁹ Milletvekili namzetleri arasındaki kadın mebuslardan önemli değişiklikler olduğu görülmektedir. Balıkesir Mebusu Sabiha Gökçül³⁰, Bursa Mebusu Şekibe İnel, Hatice Özgener (Çankırı), Diyarbakır Mebusu Ruhiye Önez, Kayseri Mebusu Ferruh Güpgüp, Konya Mebusu Bediz Morova, Seyhan Mebusu

25 Mevhibe Hanım'ın da katıldığı bir CHP'li kadınlar toplantısı örneği için bkz. "Kalplerine Altı Ok Saplanmış Hanımlar Toplantı Yaptı", *Milliyet*, 21.10.1968.

26 *Cumhuriyet*, 27 İkincikanun 1939.

27 Gazetelerde CHP'nin müntehib-i sani listeleri yayınlanır. İzmir'in müntehib-i sani listesi için bkz. *Anadolu*, 12 Mart 1939. İstanbul ikinci seçmen listesi için bkz. *Cumhuriyet*, 14 Mart 1939.

28 İkinci müntehip seçimlerinde oy kullanımına bir örnek olarak, İzmir ilinde toplam 240039 müntehip oy kullanmış ve 113 kadın-1204 erkek olmak üzere toplam 1317 ikinci müntehip seçilmiştir. *Anadolu*, 18 Mart 1939. İkinci müntehip seçim sonuçları ile ilgili ayrıca bkz. *Yeni Sabah*, 18 Mart 1939; *Ulus*, 18 Mart 1939; *Cumhuriyet*, 18 Mart 1939.

29 *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939; Abidin Daver, "Milli Şefin Millete Beyannameyi Önünde", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939; A.Cemaleddin Saraçoğlu, "İnönü ve Yeni Meclis", *Yeni Sabah*, 26 Mart 1939.

30 Bu isimler içerisinde 1935-1939 döneminin Balıkesir Mebusu Sabiha Gökçül 1939'da aday gösterilmemesine rağmen 1942 yılında yapılan bir ara seçimle Samsun'dan mebus olarak Meclis'e tekrar girecektir. Koçak, *a.g.e.*, s.223. 1942 yılında Samsun Milletvekili olarak Meclis'e giren Sabiha Gökçül'ün seçim mazbatasını için bkz. *DAB*, Fon Kodu: 030.10.00.00.76.503.12, (14.8.1942).

Esma Nayman, Sivas Mebusu Sabiha Görkey, Trabzon Mebusu Seniha Hızal³¹, Ankara Mebusu Satı Çırpan yeni aday listesinde yer almayan kadın mebuslardır.³²

Ankara Kız Lisesi Tabiiye Muallimi Belkis Baykan, İzmir Lisesi Muallimi ve Halkevi Başkanı Şehime Yunus³³, Kastamonu Umumi Meclis azası Hacer Dicle, Seyhan Umumi Meclis Azası Şemsa İşcan, Sivaslı Mergube Gürleyük, Tokat Ortaokul Tabiye Muallimi Muammer Develi, Trabzonlu Salise Abanozoğlu yeni listede adı olan kadın mebus adayları olmuştur.³⁴

26 Mart 1939 tarihinde seçimler yapılır.³⁵ Seçimlerin sonunda “*tüm yurtta ittifakla*” CHP adayları seçilmiştir.³⁶ Seçimler sonucunda Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Belkis Baykan (Ankara), Türkan Örs Baştuğ (Antalya), Fatma Memik (Edirne)³⁷, Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Benal Nevzad İhtar Arıman (İzmir), Şehime Yunus (İzmir), Hacer Dicle (Kastamonu), Mihri Bektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Sıddıka Mümine Şemsa İşcan (Seyhan), Mergube Gürleyük (Sivas), Muammer Develi (Tokat), Salise Abanozoğlu (Trabzon) TBMM’ye girmeyi başarmıştır.

TBMM’nin 6.Dönemi 3 Nisan 1939’daki ilk toplantı ile başlamıştır.³⁸ And içme töreninin ardından Meclis içi çalışmalar için seçimler yapılmıştır. Oyların tasnifi için kurulan komisyonda kadın vekillerden Erzurum Saylavı Nakiye Elgün’ün adı yer almaktadır. Reisicumhur seçimi sırasında kullanılan oyları tasnif eden komisyonda da Edirne Saylavı Fatma Memik yer almıştır.³⁹ 6.Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Encümenleri seçimleri sırasında oyların tasnifinde görevli olarak “*Meclis Hesapları Tedkik Encümeni*”nin oylarını tasnif eden komisyonda Kastamonu Mebusu Hacer Dicle yer almaktadır. Seçim ve tasnifin ardından encümenlerde görev alan kadınlar ve encümenleri şöyledir: Arzuhal Encümeni; Meliha Ulaş (Samsun), Bütçe Encümeni; Fakihe Öymen (İstanbul), Dâhiliye Encümeni; Nakiye Elgün (Erzurum), Divan-ı Muhasebat Encümeni; Hacer Dicle (Kastamonu), İktisad Encümeni; Benal Arıman (İzmir), Şemsa İşcan (Seyhan), Kütüphane Encümeni; Mihri Pektaş (Malatya), Maarif Encümeni; Belkis Baykan (Ankara), Türkan Örs (Antalya), Şehime Yunus (İzmir), Nafia Encümeni; Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Sıhhat ve İçtimai

31 Öğretmen kökenli Seniha Hızal ikinci kez milletvekili olarak Meclis’e giremeyince Maarif Vekilliği’ne Müfettiş sıfatı ile atanmıştır. Konuya ilişkin Maarif Vekilliği ve Başbakanlık arasındaki yazışmalara dair belgeler için bkz. *DAB*, Fon Kodu: 030.11.01.00.132.24.9, (11.7.1939); *DAB*, Fon Kodu: 030.11.01.00.135.41.10, (6.11.1939); *DAB*, Fon Kodu: 030.11.01.00.168.17.15, (26.6.1944).

32 *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939.

33 Yaşar Akyol, *İzmir Halkevi (1932-1951)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2008, s.63.

34 *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939.

35 *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939; *Yeni Sabah*, 27 Mart 1939; *Ulus*, 27 Mart 1939.

36 *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939; Yunus Nadi, “Milli Hakimiyetin Yeni Bir İfadesi”, *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939.

37 Fatma Memik’in de içinde bulunduğu Edirne ili mebuslarının seçim mazbataları 28 Mart 1939 tarihinde Dâhiliye Vekâleti’ne ulaştırılmıştır. Konu ile ilgili belge için bkz. *DAB*, Fon Kodu: 030.11.00.00.76.499.10, (3.4.1939).

38 İsmet İnönü’nün konuşması ile ilgili olarak bkz. Yunus Nadi, “Milli Şef Etrafında Milletten Birliği”, *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1939; Nadir Nadi, “Ebedi Şef ve Millet”, *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1939.

39 *TBMMZC*, D.VI, C.1, (Birinci İnikat - 3 Nisan 1939), s.3; *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1939.

Muavenet Encümeni; Dr. Fatma Memik (Edirne).⁴⁰

Meclis oturumlarında kadın milletvekilleri hem encümenleri nedeni ile hem de bazı görüşmeler sırasında söz almışlardır. TBMM oturumlarında kadın vekillerin söz aldıkları konular incelendiğinde genellikle bütçe görüşmeleri sırasında aile, gençlik, eğitim gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. En fazla söz alan kadın mebuslar içinde Erzurum Milletvekili Nakiye Elgün ile Antalya Milletvekili Türkan Örs göze çarpar. Nakiye Elgün, bütçe görüşmeleri⁴¹, Erzincan depremi⁴², Milli Korunma Kanunu'nun maddelerinde yapılacak değişikliklerle⁴³ ilgili konularda fikir bildirmek için kürsüye çıkmıştır.

Antalya Milletvekili Türkan Örs ise; çeşitli vekâletlerin bütçe görüşmelerinde ve "ispirto ve ispirtolu içkiler" hakkındaki görüşmeler sırasında konuşmalar yapmıştır. Maarif Vekâleti bütçeleri görüşülürken Türkan Örs'ün gençlerin terbiyesine ilişkin söylediği sözler konuya anne hassasiyeti ile yaklaştığını hissettirir derecededir. "*Maarif vekâletimizin şümüllü bir terbiye programı lâzımdır*" diyen Örs asıl meselenin ve en mühim şeyin, "*çocuklara verilecek telkin, terbiye ve takip edilecek hattihareketi bir proje veya bir talimatname ile hocaları mutlaka tenvir etmek, gidecekleri yolu, gayeleri sarih ve kati şekilde göstermek ve ondan sonra kendilerine vazife vermek*" olduğunu söyler.⁴⁴ Örs'ün konuşmasında hem sorunu ortaya koyması hem de çözüm yolunu göstermesi konuşmanın niteliği açısından önem taşımaktadır. Mebusun diğer konuşmaları incelendiğinde de aynı üslup ve aynı hassasiyet gözlemlenmektedir.⁴⁵

Türkan Örs Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti ile ilgili görüşmelerde alkole karşı olan tavrını ortaya koymuş, hatta alkol tüketilmesinin men edilmesini teklif etmiştir.⁴⁶ Teklifi diğer milletvekilleri tarafından alkışlansa da konuya ilişkin bir işlem yapılmadığı yine Türkan Örs'ün bir yıl sonraki eleştirel konuşmalarından anlaşılmaktadır.⁴⁷

Kadın milletvekillerinde kürsüye çıkan diğer isimler arasında Edirne Mebusu Fatma Memik⁴⁸, Kastamonu Mebusu Hacer Dicle⁴⁹, Malatya Mebusu

40 TBMMZC, D.VI, C.1, (İkinci İnikat -10 Nisan 1939), ss.18-20.

41 TBMMZC, D.VI, C.2, (On dördüncü İnikat -22 Mayıs 1939), s.150; TBMMZC, D.VI, C.25, (Altmış ikinci İnikat -25 Mayıs 1942), s.282.

42 TBMMZC, D. VI, C.8, (Yirmi yedinci İnikat -18 Ocak 1940), s.161.

43 TBMMZC, D.VI, C.23, (Otuz üçüncü İnikat -30 Ocak 1942), s.173.

44 TBMMZC, D.VI, C.2, (On yedinci İnikat -25 Mayıs 1939), s.256.

45 1941 malî yılı Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti bütçesi münasebetiyle sözleri için bkz. TBMMZC, D.VI, C.18, (Elli altıncı İnikat -26 Mayıs 1941), s.175. 1941 malî yılı İnhisarlar Umum Müdürlüğü bütçe kanunu münasebetiyle sözleri için bkz. TBMMZC, D.VI, C.18, (Altmışınca İnikat -30 Mayıs 1941), s.339.

46 TBMMZC, D.VI, C.18, (Altmışınca İnikat -30 Mayıs 1941), s.339.

47 TBMMZC, D.VI, C.25, (Altmış birinci İnikat -22 Mayıs 1942), s.247.

48 TBMMZC, D.VI, C.2, (On sekizinci İnikat -26 Mayıs 1939), s.304; TBMMZC, D.VI, C.19, (Altmış altıncı İnikat -18 Haziran 1941), s.87; TBMMZC, D.VI, C.25, (Altmış dördüncü İnikat -27 Mayıs 1942), s.347.

49 TBMMZC, D.VI, C.2, (On yedinci İnikat -25 Mayıs 1939), s.208; TBMMZC, D.VI, C.3, (Yirmi beşinci İnikat -12 Haziran 1939), s.111; TBMMZC, D.VI, C.30, (Yirmi yedinci İnikat -13 Ocak 1943), ss.152-156.

Mihri Pektaş⁵⁰, Samsun Mebusu Meliha Ulaş⁵¹, İzmir Mebusu Şehime Yunus⁵², Afyonkarahisar Mebusu Mevrure Gönenç⁵³, Ankara Mebusu Belkıs Baykan⁵⁴, İstanbul Mebusu Fakiye Öymen⁵⁵, Trabzon Mebusu Salise Abanozoğlu⁵⁶ bulunmaktadır.

Örneğin, Trabzon Milletvekili Salise Abanozoğlu'nun 28 Mayıs 1940 tarihinde Ziraat Vekâleti Bütçesi görüşmeleri sırasında bahsettiği köylü kadınların omuzlarından yüklerin alınmasına dair sözlerine Türk kadınlarının savaşa gösterdiği kahramanlığı örnek göstererek başlamış, köy kadınlarının sırtında yük taşıyarak şehre gelmelerini doğru bulmadığını dile getirmiştir. "Sırt hamallığı" işinin şehirlerde kaldırıldığını köy kadınlarının da bu işten kurtarılması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁷

Yıllarca İzmir'de Lise Öğretmenliği ve Halkevi Başkanlığı yapmış olan CHP Milletvekili Şehime Yunus, 25 Mayıs 1939 tarihli Meclis oturumunda Maarif Vekâleti bütçesi görüşülürken; kız öğrencilerle ilgili önemli bir teklifte bulunmuştur. Liselerin durumunu iyi bildiğini yıllardır orada çalışıp öğrenciler ile ilgili detaylı gözlem yapma imkânı bulduğunu belirten Yunus, müfredat programı ile ilgili düzenlemeler yapılması konusundan bahsettikten sonra bir sıkıntıdan bahsetmiştir. "Kız talebe ne kadar tahsil yaparsa yapsın, herhangi bir mesleğe süluk ederse etsin, nihayet günün birinde ana olacağını unutmamasın" diye başladığı sözlerini, kız talebelerin ileride ne olacaklarına dair sorulan sorulara sürekli doktor, hâkim, öğretmen gibi cevap verdiklerini hiçbirinin analık vazifesinden bahsetmediğini belirterek sürdürmüştür.⁵⁸ Bu konuda Maarif Vekâleti'nin Enstitüler kanalı ile kız öğrencilere bu vazifeyi hatırlatma ve özendirme gerektiğini bildirir.⁵⁹

50 TBMMZC, D.VI, C.2, (Onuncu İnikat -10 Mayıs 1939), s.45.

51 TBMMZC, D.VI, C.2, (On altıncı İnikat -24 Mayıs 1939), s.225.

52 TBMMZC, D.VI, C.2, (On yedinci İnikat -25 Mayıs 1939), s.264.

53 TBMMZC, D.VI, C.3, (Yirmi sekizinci İnikat -19 Haziran 1939), s.238.

54 TBMMZC, D.VI, C.11, (Elli yedinci İnikat -28 Mayıs 1940), s.312; TBMMZC, D. VI, C.25, (Elli üçüncü İnikat -26 Mayıs 1942), s.310.

55 TBMMZC, D.VI, C.25, (Altmış ikinci İnikat -25 Mayıs 1942), s.283.

56 TBMMZC, D.VI, C.11, (Elli Yedinci İnikat -28 Mayıs 1940), s.340.

57 TBMMZC, D.VI, C.11, (Elli Yedinci İnikat -28 Mayıs 1940), s.340. Kadınların tarım alanlarında ağır işler yapmasına dair konu sonraki yıllarda da gündeme gelmiştir. Çalışma Bakanlığı'nun neşrettiği "Çalışma" adlı dergide çıkan konuya ilişkin makaleden yola çıkarak Cumhuriyet gazetesinde Metin Toker tarafından haber yapılmıştır. "Anadolu'nun ezeli dertlerinden biri de şüphe yok ki kadının, analık vazifesini bir kenara bırakarak bazen erkeğe, hatta daha ziyade tek başına tarlada ağır ziraat işlerinde çalışmasıdır" sözleri ile başlayan makale, doktorların, ziraatçıların yorumlarına da yer verilerek yazı dizisi halinde yayımlanmıştır. Bu açıdan Salise Abanozoğlu'nun Meclis kürsüsündeki konuşmasının uzun yıllar boyunca aşılamayan hatta hala aşılamayan bir yaraya parmak bastığı söylenebilir. Metin Toker, "Türk Kadınına Aid Çok Mühim Bir Dava", Cumhuriyet, 10 Mayıs 1946.

58 TBMMZC, D.VI, C.2, (On Yedinci İnikat -25 Mayıs 1939), s.264.

59 Şehime Yunus'un bu sözlerini destekleyen bir makale için bkz. Hamdi Nüzhet Çançar, "Kız Mekteplerinde Analık Fikri", Anadolu, 4 Haziran 1939.

“Analık” vasfının vurgulanması konusu ülkenin geleceği açısından değerlendirildiğinde büyük önem taşır. Genç, dinamik nüfusa olan ihtiyaç dönemin nüfus politikalarına yansımaktadır. Bu noktada bir kadın vekilin Meclis kürsüsünde bunu dile getirmesi önemlidir. Yıllarca öğretmenlik, İzmir Halkevi başkanlığı yapmış, iki çocuk annesi Şehime Yunus’un kızların sadece iş hayatına yönelip analık vasfından uzaklaşmasından duyduğu endişe ve bunun önlenmesi için çalışmalar yapılmasını istemesinin ülkenin geleceği açısından önemi büyüktür. Bu noktada bir soru akıllara gelmektedir. Yeni yeni iş hayatında etkinlik kazanan kadınların elde ettikleri hakların büyümesine kapılıp analık vasfını öteleyecek kadar zaman geçmiş midir? Henüz siyasi haklarını kullanmaya başlayalı on yıl dahi olmadan, eğitim seviyesi açısından çok da büyük oranlara ulaşmadan bu hakkı kullanan bir kadın tarafından “analık” vasfının özendirilmesi isteği bir anlamda da tutarsız kabul edilebilir. Ancak Şehime Yunus’un sözleri incelendiğinde, kadınların hem analık hem de iş hayatında başarı sağlayabileceklerine yönelik bir tavır görülmektedir.

Kadın milletvekillerinin konuşmalarının geneli incelendiğinde; kadınlara seçme seçilme hakkının verildiği ilk dönemde Meclis’e giren kadın milletvekilleri ile bir sonraki kadın milletvekillerinin söylemler açısından değişiklik gösterdiği görülmektedir. İlk dönemin verdiği ürkeklikten sıyrılan kadın vekiller, sadece Meclis’e girebildikleri için teşekkür içerikli konuşma metinleri okumak ya da diğer milletvekillere küçük sorular sormak yerine fikir üreten, hem cinslerinin korunmasına ilişkin önerilerde bulunan kısacası daha işlevsel unsurlar haline gelmişlerdir.

2. TBMM VII. Dönem CHP’li Kadın Milletvekilleri ve Çalışmaları

TBMM’nin yedinci dönemini başlatacak olan seçimler 28 Şubat 1943 tarihinde yapılır. CHP’nin yine tek parti olarak girdiği seçimlerde bu kez aday sayısı artırılmış, seçmene bu adaylardan birini seçme hakkı tanınmıştır. 458 milletvekilliği için aday gösterilen milletvekili sayısı 530’dur. Müntehib-i sani seçimleri 15-20 Şubat 1943 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Seçimler daha öncekiler gibi iki aşamalı olarak gerçekleşmiş; asıl seçimler 28 Şubat 1943 tarihinde yapılmıştır.⁶⁰

Bu kez on altı kadın milletvekili Meclis’e girmeyi başarmıştır. Afyonkarahisar’dan Mebrure Gönenç, Ankara’dan Emine Mebrure Aksoley ve Belkıs Baykan, Edirne’den Fatma Memik, Erzurum’dan Nakiye Elgün, Hatay’dan Hasene Ilgaz, İstanbul’dan Fakihe Öymen, İzmir’den Benal Nevzat İştar Arıman ve Şehime Yunus, Kastamonu’dan Tezer Taşkıran, Malatya’dan Mihri Pektaş, Manisa’da Saada Emin Kaatçılar, Samsun’dan Sabiha Gökçül

⁶⁰ 1943 seçimlerinde ilk kez propaganda plakları hazırlanmıştır. Türkiye’nin çeşitli illerine dağıtılan bu plaklar belediye hoparlörleri tarafından halka dinletirilmiştir. Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Tarihi”, *Görüş*, No:39 (Mayıs-Haziran 1999), s.53.

Erbay, Seyhan'dan Sıddıka Mümine Şemsa İşcan, Tokat'tan Muammer Develi, Trabzon'dan Salise Abanozoğlu seçilmiştir.

8 Mart 1943 tarihinde TBMM VII. Dönem Milletvekilleri ilk inikat için Meclis çatısı altında bir araya gelirler. Riyaset Divanı seçimi, bu ilk toplantıda yapılır. Riyaset Divanı seçimlerinde kullanılan oyların tasnifi için görevlendirilen komisyonda Manisa Milletvekili Saada Emin Kaatçılar da görev almıştır.⁶¹ Dönemin ikinci toplantısı olan 15 Mart 1943 tarihli toplantıda ise encümen seçimleri yapılır. Encümen seçimlerinden önce bazı mazbatalar ile ilgili gelen itirazlar nedeni ile "Mazbataları Tetkik Encümeni" oluşturulur. Otuz kişiden oluşan bu encümende kura ile seçilerek görev alan isimlerin içinde kadın vekillerden Fakihe Öymen de bulunmaktadır. Dâhili nizamname gereğince seçilecek encümenlerde oyların tasnifi sırasında görev yapacak isimler içerisinde de yine kadın milletvekillerinden bazıları yer alır. Gümrük ve İnhisarlar Encümeni oylarını tasnifte Sabiha Gökçül ve Mihri Pektaş; Meclis Kütüphanesi Encümeninin oylarını tasnif için Saada Emin Kaatçılar ve Nafia Encümeni için verilen oyları tasnif etmek için oluşturulan komisyonda da Benal Nevzad Arıman görevlendirilmiştir.⁶² Yapılan oylama ve oylamanın tasnifi işlerinin ardından encümenler belirlenmiştir. Buna göre encümenlere seçilen isimler şöyledir:⁶³

Arzuhal Encümenine; Tokad Milletvekili Muammer Develi
 Bütçe Encümenine; İstanbul Milletvekili Fakihe Öymen
 Divanı Muhasebat Encümenine; Malatya Milletvekili Mihri Pektaş
 Gümrük ve İnhisarlar Encümenine; Samsun Milletvekili Sabiha Gökçül
 ve Seyhan Milletvekili Şemsa İşcan
 İktisat Encümenine; İzmir Milletvekili Benal Arıman
 Maarif Encümenine; Kastamonu Milletvekili Tezer Taşkıran
 Maliye Encümenin; Ankara Milletvekili Emine Mebrure Aksoley
 Meclis Kütüphanesi Encümenine; Hatay Milletvekili Hasane Ilgaz
 Nafia Encümenine; Afyon Karahisar Milletvekili Mebrure Gönenc
 Sıhhat ve İctimai Muavenet Encümenine; Edirne Milletvekili Dr. Fatma
 Memik ve Manisa Milletvekili Dr. Saada Emin Kaatçılar

28 Şubat 1943 yılında yapılan seçimlerle başlayan TBMM VII. Dönemi 1946 yılındaki seçimlere kadar çalışmak üzere faaliyetine başlamıştır. Yapılan hükümet ve encümen seçimlerinin ardından kadın milletvekilleri de hem encümenleri ile ilgili hususlarda hem de diğer konularda meclis toplantılarında varlık gösterirler. En çok söz alan milletvekilleri arasında bir önceki dönemde de olduğu gibi Nakiye Elgün yer almaktadır. Nakiye Elgün'ü, Hasane Ilgaz ve Tezer Taşkıran takip etmiştir.

61 TBMMZC, D. VII, C.1, (Birinci İnikat -8 Mart 1943), s.340.

62 TBMMZC, D. VII, C.1, (İkinci İnikat -15 Mart 1943), s.15-16.

63 TBMMZC, D. VII, C.1, (İkinci İnikat -15 Mart 1943), ss.16-18.

Nakiye Elgün; köy ebeleri ve köy sağlık memurları ile ilgili kanun görüşmeleri sırasında⁶⁴; Millî Eğitim Bakanlığı 1944 malî yılı bütçesi münasebetiyle⁶⁵; depremden önce ve sonra alınacak tedbirler hakkındaki kanun ile ilgili⁶⁶; bütçeden aylık ve ödenek alanlara birer aylık yardım yapılması hakkındaki kanun görüşmeleri sırasında⁶⁷; ABD Başkanı Roosevelt'in ölümü üzerine duyulan teessürün Amerika Birleşik Milletleri Kongresine bildirilmesine dair⁶⁸; 1945 Yılı Yedi Aylık Ticaret Bakanlığı Bütçesi görüşüldüğü sırada⁶⁹; Uyuşmazlık mahkemesi oluşturulmasına ilişkin kanun görüşülürken⁷⁰; İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği gün imzalanan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün onanması hakkındaki kanun görüşmeleri sırasında⁷¹; 1946 Yılı Bütçe Kanunu'nda yapılan değişikliğin görüşmeleri sırasında Amerika ile olan dostluğa ilişkin olarak⁷² TBMM'de konuşmalara dâhil olmuştur.

Haziran 1946'da Üniversiteler Kanunu'nun tartışılması sırasında kadın milletvekillerinin pek çok kez fikir beyan ettiği görülmüştür. Dr. Saada Emin Kaatçılar, Hasene Ilgaz ve Tezer Taşkıran konuya dair görüşlerini bildirmişlerdir. Üniversite eğitiminin iyileştirilmesi; doçentlik, doktora gibi unvanların kullanımı ile ilgili soru işaretleri kadın vekiller tarafından dile getirilmiştir.⁷³

64 TBMMZC, D. VII, C.4, (Kırk Beşinci İnikat-07 Temmuz 1943), ss.49-57.

65 TBMMZC, D. VII, C.10, (Altmış birinci İnikat-25 Mayıs 1944), s.264.

66 TBMMZC, D. VII, C.12, (Seksen altıncı İnikat-18 Temmuz 1944), s.113.

67 Memurlara birer aylık yardım verilmesi hakkındaki kanun görüşmeleri sırasında; 4. Madde bazı tartışmalara yol açmıştır. Madde 4 şöyledir; "Karı ve kocanın her ikisi aylığa müstahak memur veya müstahdem buldukları takdirde, mahkeme kararıyla olan ayrılıklar dışında birinci yazılı yardım bunlardan aylığı fazla olana yapılır." Bu madde üzerine Kocaeli Milletvekili S. Pek "karı kocada aslanan kocanın dışarıda çalışması ve karının evde iş görmesidir" der. Nakiye Elgün bu sözlerle karşı çıkar ve böyle bir şeyin mevzuatta dahi olmadığını söyler. Ancak Pek fikrinde ısrar eder. Diğer milletvekillerinin de konuya dâhil olması üzerine konu uzar. Bu noktada Nakiye Hanım kadın erkek eşitliğini vurguladığı şu sözleri sarf eder: "Arkadaşlarım, buraya kadın memur olur mu, olmaz mı? Aslanan kadının evinde oturması mıdır, yoksa çalışması mıdır? Buraya bunu müdafaa etmek için gelmedim. Bunu Cumhuriyet kanunları müdafaa etmiştir, kadına erkekle eşitlik hakkını vermiştir. İkinciye gelince; işte kadınlar filân ediyor, işte kadınlar falan ediyor. Kadına niçin vermiyoruz da erkeğe veriyoruz? Ben böyle bir şey düşünmediğim gibi, anladığıma göre böyle bir şey yoktur. Hatta tasarıda bile böyle bir şey tasavvur edilmemiştir. Karı koca memur iseler mutlaka kocasına verilecek diye bir aykırılık görmedim. Benim müdafaam şu olabilirdi: Eğer bunlardan birisi için bir aykırılık gözetseydim vazifem onları müdafaa etmektir, mademki böyle bir şey bahis mevzuu değildir. Çünkü bunların her ikisi de memurdur, Devletle karşılıklı muamele yapmıştır. Her birisi ayrı ayrı şahsiyeti hükmiyeti haizdir, bunlar arasında bir fark yapılmamasını arzu ediyoruz." TBMMZC, D.VII, C.16, (Kırk birinci İnikat-9 Nisan 1945), s.27.

68 TBMMZC, D.VII, C.16, (Kırk ikinci İnikat-13 Nisan 1945), s.68.; TBMMZC, D. VII, C.17, (Elli beşinci İnikat -16 Nisan 1945), s.96.

69 TBMMZC, D.VII, C.17, (Altmış beşinci İnikat-29 Mayıs 1945), s.474.

70 TBMMZC, D.VII, C.19, (Seksen birinci İnikat-2 Temmuz 1945), s.17.

71 TBMMZC, D.VII, C.19, (Doksanıncı İnikat-5 Ağustos 1945), s.160.

72 TBMMZC, D.VII, C.23, (Kırk sekizinci İnikat-8 Mayıs 1946), s.34.

73 TBMMZC, D.VII, C.24, (Altmış birinci İnikat -10 Haziran 1946), s.189-190; TBMMZC, D.VII, C.24, (Altmış ikinci İnikat-11 Haziran 1946), s.166; TBMMZC, D.VII, C.24, (Altmış üçüncü İnikat-12 Haziran 1946), ss.193-199.

İş kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları hakkındaki kanun münasebetiyle Dr. Saada Emin Kaatçılar ve Tezer Taşkıran⁷⁴ söz almışlardır. Kaatçılar doktor olmasının da etkisi ile “iş kazaları” grubuna girecek olan hastalıkların tespitine dair bir konuşma yapmıştır. İş hayatında olmayıp önceden getirilen hastalıkların iş nedeni ile olmuş gibi gösterilebileceğine dair yurt dışından da örneklendirmelerle konuya dikkat çekmiştir. Tezer Taşkıran ise çocuk işçilerin varlığına ve bunların sigortalanması ile ilgili fikirlerini beyan etmiştir.⁷⁵

Kadın milletvekillerinden Nakiye Elgün⁷⁶, Hasene Ilgaz⁷⁷, Saada Emin Kaatçılar⁷⁸ ve Tezer Taşkıran'ın⁷⁹ yanı sıra Emine Mebrure Aksoley⁸⁰, Belkıs Baykan⁸¹ ve Şehime Yunus⁸² da çeşitli konularda Meclis oturumlarında konuşmalar yapmışlardır.

Yedinci dönem kadın milletvekillerinin konuşmaları incelendiğinde; genel itibarı ile II. Dünya Savaşı süreci ve sonrasında Türkiye'nin politikasına dair konuların gündemde olduğu görülmektedir. Nakiye Elgün gibi deneyimli siyasetçilerin söylemlerinde Amerika'nın dostane tutumunun sık sık övülmüş, Amerikalı idareciler ile ilgili övgü ve şükran dolu cümleler kurulmuştur. Dönemin şartları içinde Marshall Yardımı vb. maddi destekler, Birleşmiş Milletler çatısı altındaki antlaşmalar ile genel itibarı ile bakıldığında Amerika ile Türkiye arasında esen kuvvetli dostluk rüzgârları TBMM'deki söylemlere de tesir etmiştir. Diğer yandan İş Kanunu ve Üniversiteler Kanunu bir diğer önemli konu başlığıdır. Bu konularda da diğer milletvekillerinin yaptığı gibi kadın milletvekilleri de sık sık kürsüye çıkmışlardır.

74 Tezer Taşkıran ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Günseli Namansoy, *Türk Felsefesinin Öncülerinden Tezer Taşkıran*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara, 2013.

75 TBMMZC, D.VII, C.18, (Yetmiş dördüncü İnikat-15 Haziran 1945), ss.272-275.

76 Nakiye Elgün Meclis'teki konuşmalarının yanı sıra başıboş çocukları korumak ve kurtarmak amacı ile CHP Meclis Grubu tarafından oluşturduğu yirmi bir kişilik heyetin içinde çalışmalar yapmış, çalışmaların neticelerini şu sözlerle anlatmıştır: “Başıboş çocukları koruma ve kurtarma davası büyük bir devlet meselesidir. Devletle yapılacak işbirliği neticesinde bu davayı başarmak tamamen mümkün olabilecektir. Bu davanın hallini müteakib çocuklardan başka yoksul ve başıboş insanları da toplayıp kurtarmak imkanının bulunacağı kanaatindeyim.” *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1945.

77 Dönemin en çok söz alan kadın vekillerindedir. Üniversiteler Kanunu konusunun dışında daha pek çok konuda fikir bildirmiştir. TBMMZC, D.VII, C.10, (Altmış birinci İnikat-25 Mayıs 1944), s.237; TBMMZC, D.VII, C.20, (On beşinci İnikat-20 Aralık 1945), s.226; TBMMZC, D.VII, C.20, (On altıncı İnikat-21 Aralık 1945), s.289; TBMMZC, D.VII, C.21, (Yirmi üçüncü İnikat-14 Ocak 1946), s.32; TBMMZC, D.VII, C.23, (Kırk sekizinci İnikat-8 Mayıs 1946), s.28; TBMMZC, D.VII, C.24, (Altmış ikinci İnikat-11 Haziran 1946), s.166; TBMMZC, D.VII, C.24, (Altmış beşinci İnikat-14 Haziran 1946), s.325.

78 TBMMZC, D.VII, C.17, (Altmış ikinci İnikat-25 Mayıs 1945), s.384.

79 TBMMZC, D.VII, C.9, (Kırk dördüncü İnikat-19 Nisan 1944), s.85; TBMMZC, D.VII, C.10, (Altmışıncı İnikat-24 Nisan 1944), s.245; TBMMZC, D.VII, C.20, (On dördüncü İnikat-19 Aralık 1945), s.197; TBMMZC, D.VII, C.20, (On yedinci İnikat-24 Aralık 1945), s.325.

80 TBMMZC, D.VII, C.17, (Altmış üçüncü İnikat-26 Mayıs 1945), s.415; TBMMZC, D. VII, C.20, (On dokuzuncu İnikat-26 Aralık 1945), s.445.

81 TBMMZC, D.VII, C.18, (Yetmiş beşinci İnikat-18 Mayıs 1945), s.290; TBMMZC, D. VII, C.20, (On altıncı İnikat-21 Aralık 1945), s.292.

82 TBMMZC, D.VII, C.20, (Dördüncü İnikat-19 Kasım 1945), s.24.

Genel olarak kadın milletvekillerinin Meclis'te yer alabildikleri üçüncü dönem olan 1943–1946 yılları arasında mesleki kimliklerinden de yola çıkarak daha teknik yorumlar yapabilen, öneriler sunabilen unsurlar haline dönüştükleri görülmektedir.

3. TBMM VIII. Dönem CHP'li Kadın Milletvekilleri ve Çalışmaları

TBMM'nin 5 Haziran 1946⁸³ tarihli oturumundaki görüşmeler sonucunda milletvekili seçim yasasında değişiklikler meydana gelir ve bu kanuna göre Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk tek dereceli seçimi olacak olan 21 Temmuz 1946 seçimleri yapılır.⁸⁴ Açık oylama gizli sayım yapılması nedeniyle adı “*şaiBELİ seçim*” olarak anılan bu seçimde Cumhuriyet Halk Partisi 395; Demokrat Parti 66 milletvekilini Meclis'e gönderirken 4 adet de bağımsız milletvekili Meclis'e girmeyi başarmıştır. Bu seçimlerde CHP'den 9 kadın milletvekili seçilmiştir: Ankara'dan Emine Mebrure Aksoley ve Fakiye Öymen, Bursa'dan Zehra Budunç, Çorum'dan Hasane Ilgaz, İzmir'den Benal Arıman ve Latife Bekir Çeyrekbaşı, Kars'tan Tezer Taşkiran, Seyhan'dan Makbule Dıblan, Trabzon'dan Zekiye Molaoğlu Dranaz.

TBMM'nin yeni dönemini başlatan ilk toplantı 5 Ağustos 1946 tarihinde yapılır. İlk oturumda geçici sıfatı ile görev yapan kâtiplerin içerisinde CHP'li kadın milletvekillerinden Makbule Dıblan da yer almaktadır.⁸⁵ İlk oturum Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı ve hükümet seçimi ile sonlanır. Komisyon seçimleri ikinci oturuma bırakılmıştır. 12 Ağustos 1946 tarihli ikinci oturumda seçilen bazı adaylara muhalefet kanadından gelen itirazlar nedeni ile “*seçim tutanaklarını inceleme komisyonu*” oluşturulur. Bu komisyonda Fakiye Öymen de görev alır.⁸⁶ Daha sonra yapılan komisyon seçimlerinde ise tüm kadın milletvekillerinin ekseriyetle meslekleri ile ilintili olan komisyonlarda görev aldıkları görülmüştür. Bütçe Komisyonu'nda Fakiye Öymen; Ekonomi Komisyonu'nda Benal Arıman ve Latife Bekir Çeyrekbaşı; Maliye Komisyonu'nda Emine Mebrure Aksoley; Milli Eğitim Komisyonu'nda Hasane Ilgaz, Tezer Taşkiran ve Zekiye Molaoğlu; Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'nda Dr. Makbule Dıblan; Sayıştay Komisyonu'nda Zehra Budunç görev yapmıştır. Emine Mebrure Aksoley daha sonraki süreçte ayrıca Dilekçe Komisyonu'nda da görev almış ve Dilekçe Komisyonu'ndan kendi anlatımı ile “*bazı sebepler nedeni ile*” ayrılmıştır.⁸⁷

83 TBMMZC, D.VII, C.24, (Elli dokuzuncu Birleşim-5 Haziran 1946), s.39–48; *Resmi Gazete*, 6 Haziran 1946.

84 *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1946; “Stormy Election Looms In Turkey”, *The New York Times*, 17 July 1946.

85 TBMMZC, D.VIII, C.1, (Birinci Birleşim-5 Ağustos 1946), s.2.

86 TBMMZC, D.VIII, C.1, (İkinci Birleşim-12 Ağustos 1946), s.12.

87 TBMMZC, D.VIII, C.10, (Kırk ikinci Birleşim-13 Şubat 1948), s.106.

Emine Mebrure Aksoley'in Meclis içerisindeki diğer konuşmaları ise genellikle mali hususlarda olmuştur. Askeri yargıçların ödenekleri hususunda⁸⁸, Yardım Sevenler Derneği'ne yapılacak olan yardımın Bütçe Komisyonu tasarısından kaldırılması üzerine bu yardımın yeniden tasarıya eklenmesine dair verilen önergede⁸⁹; 1948'de Ekonomi Bakanlığı, 1949'da Milli Savunma Bakanlığı bütçe görüşmelerinde⁹⁰; Ankara Belediyesi ve arsa tahsisi hakkındaki bir kanun görüşmesi sırasında⁹¹ ve doğum yardımından mahrum kalan işçiler hakkındaki bir soru ile⁹² Emine Mebrure Aksoley TBMM kürsüsünde yer almıştır.

Dönemin en çok söz alan kadın milletvekilleri arasında Hasene Ilgaz ve Tezer Taşkiran göze çarpmaktadır. Neredeyse hemen her toplantıda konuya dair fikrini, önerisi belirten vekillerin en çok eğitim, kimsesiz çocuklar, sağlık gibi hususlarda kürsüye çıktıkları görülmektedir.

Hasene Ilgaz, TBMM'nin 8.Dönemi içerisinde yani 1946-1950 yılları arasında toplamda otuz altı konu hakkında kırk kez söz almış ve fikrini beyan etmiştir. Bu konuşmalar içerisinde; çeşitli bakanlık ve kurumların bütçe kanunlarına dair konuşmaları, Af ile ilgili görüşleri⁹³, Köy Enstitüleri ve köy kalkınmasına dair önerileri⁹⁴, İş kanunu⁹⁵ gibi hususlardaki fikirleri yer almaktadır. Öne çıkan teklifi ise "Hemşireler ve Hastabakıcılar" hakkında 14

88 TBMMZC, D.VIII, C.4, (Kırk beşinci Birleşim-17 Şubat 1947), s.207.

89 Emine Mebrure Aksoley Yardım Sevenler Derneği'nin faydaları ile ilgili olarak kısa bir konuşma yapmış sözü Meclis sıralarından yükselen önerenin kabul edileceğine dair seslerle kesilmiştir. TBMMZC, D.VIII, C.8, (Yirmi beşinci Birleşim-28 Aralık 1947), s.12. 1928 tarihinde kurulan Yardım Sevenler Derneği Koruyucu Başkanlığı'nı Mevhibe İnönü'nün yaptığı, bir yardım kuruluşudur. Mevhibe Hanım zaman zaman dernek çalışmalarında yer almış, gönüllü hastabakıcılık kursuna katılmış, Etlik Askeri Sihat Deposu'nda günlerce harp paketi, sargı bezi hazırlama faaliyetlerinde çalışmıştır. Gülsün Bilgehan, *Mevhibe-II Çankaya'nın Hanımefendisi*, Bilgi yay., Ankara, 1998, s. 74. Yardım Sevenler Derneği'nin bir toplantısında toplantı başkanlığını CHP Antalya Milletvekili Türkan Örs yapmış, Bayan İnönü ve CHP'li kadın vekillerden Hasene Ilgaz da toplantıda yer almıştır. *Cumhuriyet*, 8 Mart 1942.

90 TBMMZC, D.VIII, C.8, (Yirmi altıncı Birleşim-29 Aralık 1947), s.658; TBMMZC, D.VIII, C.16, (Ellinci Birleşim-23 Şubat 1949), s.513.

91 TBMMZC, D.VIII, C.12, (Yetmişinci Birleşim-11 Haziran 1948), s.177.

92 TBMMZC, D.VIII, C.12, (Yetmiş altıncı Birleşim-25 Haziran 1948), s.364.

93 Aile içi bir mesele nedeni ile hapisteye yatan iki çocuklu bir annenin affına dair bir konuşma yapmıştır. Hasene Ilgaz'ın anne şefkati ile yaklaştığı konunun kabul görmesi ve suçun Meclis tarafından affedilmesi basın da yer almıştır. TBMMZC, D.VIII, C.4, (Kırk sekizinci Birleşim-21 Şubat 1947), s.393; "Millet Meclisinin Affettiği Hapis Cezası", *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1947. Af kanunu münasebeti ile ise Meclis'te yapılan görüşmelerde Hasene Ilgaz, "mükerrer suç işleyenlerin bu aflardan istifadelerini doğru bulmadı. Ancak ceza ve tevkif evlerinde hakikaten affa layık vatandaşlar varsa, mesela teşekkül edecek komisyonlara bunların durumu tetkik edilerek kısmi bir affa doğru gidilmesini uygun" bulunduğunu dile getirmiştir. TBMMZC, D.VIII, C.16, (Kırk yedinci Birleşim-18 Şubat 1949), s.274; *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1949.

94 TBMMZC, D.VIII, C.4, (Kırk dördüncü Birleşim-14 Şubat 1947), s.148; TBMMZC, D.VIII, C.22, (Yirmi ikinci Birleşim-26 Aralık 1949), s.483; TBMMZC, D.VIII, C.23, (Yirmi sekizinci Birleşim-11 Ocak 1950), s.110.

95 TBMMZC, D.VIII, C.23, (Otuz birinci Birleşim-18 Ocak 1950), s.223.

Mart 1949 tarihli kanun tasarısı olmuştur.⁹⁶ Bir diğer önemli konuşması ise 1950 yılında Seçim Kanunu ile ilgili olandır. Milletvekili Seçim Kanunu'nun ikinci maddesinde "Milletvekili seçiminde her il bir seçim çevresidir" sözü geçmektedir. Her ilin bir seçim çevresi olarak kabul edilmesine ilişkin konuşmalarda Hasene Ilgaz bu anlayışın mahzurlarından bahsetmiş, "seçim listelerini kazalara göre hazırlamanın lüzumu" üzerinde durmuştur.⁹⁷ Hasene Ilgaz'ın, ilçeleri bölgelere ayırıp, milletvekillerini tanıyarak oy verilmesini savunan konuşması o günlerde olmasa daha sonraları uygulanır hale gelecektir.

Pek çok konuda çalışan Hasene Ilgaz'ın cezaevleri ile ilgili de önemli çalışmaları vardır. Meclis Grup Başkan Vekilliği'ne cezaevlerinin iyileştirilmesine dair verdiği dilekçe de bu çalışmaları arasında yer alır. Beş maddelik dilekçede cezaevlerinin genel yapısı ve yapılması gerekenler ile ilgili sorular sorulmaktadır.⁹⁸ Bunların yanı sıra Hasene Ilgaz'ın en önemli çalışma alanlarından biri de Kıbrıs olmuştur. Kıbrıs'ta yapılan konferanslara katılan, oraya giderek çeşitli incelemelerde bulunan Ilgaz'ın "Kıbrıs Notları" adlı bir de eseri bulunmaktadır.⁹⁹

96 TBMMZC, D.VIII, C.17, (Elli altıncı Birleşim-16 Mart 1949), s.28. Hasene Ilgaz tüm arşivini Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'na bağışlamıştır. Bu koleksiyonun katalogu Marmara Üniversitesi'nde Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Bu tezin ilk sayfalarında Hasene Ilgaz'ın hayatı anlatılırken; Hasene Ilgaz'ın teklif ettiği "Hemşireler ve Hastabakıcılar" ile ilgili kanunun 1995 yılı itibarı ile hala yürürlükte olduğu belirtilmiştir. Nurgül Özdoğan, Zeynep Eratalay, *Hasene Ilgaz Koleksiyonu*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü, İstanbul, 1995, s. 4. Kanun teklifinin metni için bkz. KEKBMVHIA, Belge No: 9-15. Hasene Ilgaz kendisi ile yapılan bir ankette teklif ettiği kanun tasarılarını anlatırken "Hemşirelik Kanunu" ile ilgili "komisyonda kalmıştı" notunu ekler. TBMM tutanaklarında da kanunun geçtiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Hasene Ilgaz'ın Şirin Tekeli'nin sorularını yanıtladığı anket için bkz. KEKBMVHIA, Belge No: 13-34.

97 TBMMZC, D. VIII, C.24, (Kırkıncı Birleşim -07 Şubat 1950), s.186.

98 "CHP Meclis Grup Başkan Vekilliği'ne; 20 / 2 / 1947

1.Yurdumuzdaki cezaevlerinin tamir ve tanzim işi programlanmış mıdır? Bu programın mebde ve müntehası nedir?

2.Mevcut adalet müfettişleri kadrosu teftiş ve tahkike muhtaç diğer adli hizmetler meyanında 500 cezaevimizin de gereği gibi teftişine yetişebilmekte midir? Mesela Hakkâri, Van, Bitlis, Mardin Cezaevleri en son hangi tarihte teftişe tabi tutulmuştur?

3.Diğer memleketlerde olduğu gibi bizde de adli makamlara bağlı bir cezaevleri müfettişliği kurulması düşünülmekte midir?

4.Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bu cezaevlerindeki vatandaşların mükemmel olmasa bile nispeten uygun sıhhi şartlar içinde yeme yatma ve diğer hususlarıyla alakalanmış mıdır? Cezaevlerindeki verem nisbeti hür hayata nazaran ne kadardır? Ve nasıl seyretmektedir?

5.Siyasi ve adli mahkûmları ayrı ayrı cezaevlerinde barındırmak için hükümetçe neler düşünülmektedir? Ve bu beraberce bulunmada hükümetimiz yarın için bir tehlike sezmekte midir? Sayın Adalet ve Sağlık Sosyal Bakanlıklarının bizleri bu mevzuda en kısa zamanda lütfen tenvir buyurmalarına delaletinizi saygı ile rica ederim.

Çorum Milletvekili Hasene Ilgaz"; KEKBMVHIA, Belge No: 16-53.

99 "Öğretmenler Yardımlaşma Derneği "Kıbrıs" Toplantısı", *Sesışık*, 10 Şubat 1950; Hasene Ilgaz, *Kıbrıs Notları*, Kadın Gazetesi yay., 1949.

Çorum ile ilgili yol¹⁰⁰, ulaşım, fabrika açılması, yardımlaşma, eğitim, sağlık¹⁰¹ gibi pek çok alanda çalışan Hasene Ilgaz kendi anlatımı ile en titiz davrandığı “devamlılık, toplantılara daima katılmak, konuşmaları izlemek, seçmenin haklı isteğini yerine getirmek”¹⁰² konularına gösterdiği büyük önemle de CHP içerisinde öne çıkan kadın üyelerden olmuştur.¹⁰³ CHP İstanbul İl Örgütü’nde başlayan CHP bünyesindeki çalışmaları, Şehremini Halkevi Başkanlığı, Hatay ve Çorum milletvekillikleri, CHP İstanbul Kadın Kolları Başkanlığı gibi pek çok sıfat ile devam etmiştir.

Meclis oturumlarının da en çok söz alan ve pek çok çalışmada yer alan bir diğer isim de Tezer Taşkiran’dır. Kars Milletvekili olarak Meclis’e giren Tezer Taşkiran pek çok bütçe konuşmasında¹⁰⁴, eğitim ile ilgili hususlarda¹⁰⁵, esnaf dernekleri¹⁰⁶ ile ilgili olarak fikirlerini beyan etmiştir. 4 yıllık milletvekilliği sırasında defalarca kimsesiz çocukların korunması ile ilgili, gayri meşru ilişkilerden doğan çocukların durumu ile ilgili ve buna benzer pek çok hususta söz almıştır. 26 Mayıs 1948 tarihli “kimsesiz, terk edilmiş, anormal çocukların korunması hakkında kanun” tasarısının amacını tasarımı anlatan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Behçet Uz, kimsesiz çocukları yaş grupları itibarı ile üçe ayırır ve amacın kimsesiz çocukları doğuşlarından 18 yaşına kadar bakmak, barındırmak, yaşatmak, yetiştirmek ve cemiyette herhangi bir işe yarar faydalı ve verimli bir uzuv haline getirmek olduğunu belirtmiştir. Bu amaç için kreşler, yuvalar ve pansiyonlar açmak, terziye kunduracılık ve marangozluk gibi birer meslek kazandırmak; kız çocuklarını ebelik hemşirelik gibi alanlarda yetiştirmek öngörülür. Tezer Taşkiran da tasarının amacını herkesin ortak amacı olduğunu düşündüğünü belirterek başladığı konuşmasında tasarımı desteklemiştir. Ankara’da yaptığı incelemelerden bahseden Taşkiran, çocuk çalışanlar ile ilgili şartların düzenlenmesine ihtiyaç olduğuna dikkati çeker. Ayrıca anormal ya da terbiyesi müşkül çocuklar ile ilgili de eğitim kurumlarına olan ihtiyaçtan

100 Hasene Ilgaz dönemin Bayındırlık Bakanı Nihat Erim’den Çorum-Alaca-Germece-İskilip yolları ile ilgili olarak bilgi almıştır. Nihat Erim tarafından Hasene Ilgaz’a yazılan 5 Ocak 1949 tarihli belgede bu yolların durumu ve ödenekleri ile ilgili bilgiler verilir. KEKBMVHIA, Belge No: 1-45.

101 Çorum halkının üç isim Hasene Ilgaz’a yol için yaptığı çalışmalara teşekkür ettikten sonra sıtma ile mücadele hususunda da yardımlarını beklediklerine dair bir dilekçe yazar. Hasene Ilgaz bu konu ile de ilgilenmiş ve seçmenlerinin ona gönderdikleri 19 Ocak 1949 tarihli dilekçeyi arşivinde saklamıştır. KEKBMVHIA, Belge No: 1-44.

102 KEKBMVHIA, Belge No: 13-34.

103 Hasene Ilgaz çalışmalarını gün gün tarihsel sıra içerisinde not almıştır. KEKBMVHIA, Belge No: 1-1.

104 TBMMZC, D.VIII, C.12, (Seksen beşinci Birleşim-08 Temmuz 1948), s.981; TBMMZC, D.VIII, C.8, (Yirmi dördüncü Birleşim-27 Aralık 1947), s.424; TBMMZC, D.VIII, C.16, (Ellinci Birleşim-23 Şubat 1949), s.473; TBMMZC, D.VIII, C.16, (Elli dördüncü Birleşim-27 Şubat 1949), s.962; TBMMZC, D.VIII, C.16, (Elli ikinci Birleşim-25 Şubat 1949), s.646.

105 TBMMZC, D.VIII, C.23, (Yirmi dokuzuncu Birleşim-13 Ocak 1950), s.167; TBMMZC, D.VIII, C.24, (Kırk dördüncü Birleşim-11 Şubat 1950), s.430.

106 TBMMZC, D.VIII, C.18, (Yetmiş Beşinci Birleşim-25 Nisan 1949), s.620.

bahseder.¹⁰⁷ Aynı konuya ilişkin olarak iki gün sonraki oturumda CHP'li kadın milletvekillerinden Dr. Makbule Dıblan da söz almış, tasarımı desteklemiştir.¹⁰⁸

Tezer Taşkıran'ın CHP Grup toplantısında tartışılan Aşırı Sağ ve Solcu gruplarla ilgili tedbir önlemleri konusunda da Tezer Taşkıran "...bu mücadelenin tam bir başarı ile neticelenmesi için içtimai sefaleti kaldırma yolunda da azimle çalışılması icab ettiğini anlatmış, gençleri bu temayüllerden uzaklaştırıcı tedbirler üzerinde durmuş" ve bu davalara askeri mahkemelerde bakılmasının uygun olmadığını vurgulamıştır.¹⁰⁹

Sekizinci dönem milletvekillerinden Dr. Makbule Dıblan, Latife Bekir Çeyrekbaşı diğer söz alan kişiler olmuşlardır. Doktor olan Seyhan milletvekili Makbule Dıblan mesleği ile de ilintili olarak; "*Verem Savaşı hakkında kanun ile ilgili verem mücadelesi için ucuz gıda, ucuz ev, ucuz şeker, ucuz ekme, ucuz vitamin, ucuz protein de lâzımdır ve bunlar arasında verem mücadelesi için veremin bulaşıcı bir hastalık olduğu hakkında memlekette bir anlayışın teessüs etmesi lâzım, yani verem mücadelesi için verem mücadele propagandası lâzımdır*" sözleri ile veremden kurtulabilmenin tıbbi ve sosyal yollarını açıklamıştır.¹¹⁰

CHP'li kadın milletvekilleri bu dönemde Meclis dışında da dernek ve cemiyetler içerisinde bazı çalışmalarda bulunmuşlardır. Bunlardan en önemlisi 1949 yılı baharında yeniden kurulan "*Türk Kadın Birliği*" üyeliği olmuştur.¹¹¹ Mevhibe İnönü'nün Onursal Başkanlığı'nı yaptığı Türk Kadınlar Birliği'nde; CHP'li kadın milletvekillerinden Latife Bekir Çeyrekbaşı¹¹², Dr.Makbule Dıblan, Emine Mebrure Aksoley kurucu üyelerin arasında yer almıştır.¹¹³ CHP'li kadın milletvekilleri birliğin birçok çalışmasında yer almışlardır.¹¹⁴ Hasene Ilgaz da dönem dönem verdiği konferanslarla Türk Kadınlar Birliği çalışmalarına katkıda bulunmuştur.¹¹⁵

107 TBMMZC, D.VIII, C.11, (Altmış üçüncü Birleşim-26 Mayıs 1948), s.523.

108 TBMMZC, D.VIII, C.11, (Altmış beşinci Birleşim-31 Mayıs 1948), s.564.

109 *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1948.

110 TBMMZC, D.VIII, C.18, (Altmış sekizinci Birleşim-11 Nisan 1949), s.246. Makbule Dıblan Verem ile mücadele hususunda 1946 yılı içerisinde de çeşitli çalışmalarda yer almıştır. *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1946; "Meclis Verem Savaşı Kanunu Kabul Etti", *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1949.

111 "Merkezi Ankara'da olmak üzere "*Türk Kadınlar Birliği*"nin kurulmasına izin verilmesi; İçişleri Bakanlığı'nun 30/5/1949 tarihli ve 81-175/370 sayılı yazısı üzerine, 3512 sayılı kanununun 10 uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nun 13/6/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır." DAB, Fon Kodu: 030.18.01.02.120.54.10.; "Türk Kadın Birliği Kuruldu", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1949.

112 Latife Bekir Çeyrekbaşı Kadın Birliği'nin Genel Başkanı olarak da görev yapacak Türk Kadın Birliği'nin tüm yurttaki faaliyet göstermesi için çeşitli çalışmalarda bulunacaktır. Örnek için bkz.: "Türk Kadın Birliği İzmir Merkezi Açıldı", *Kadın Gazetesi*, 20 Şubat 1950.

113 Bilgehan, a.g.e., s. 149.

114 "Türk Kadınlar Birliği'nin Eskişehir Şubesi kuruldu", *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1949; "Türk Kadınlar Birliği Elazığ şubesi kuruldu", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1950.

115 Hasene Ilgaz'ın Türk Kadınlar Birliği'nde verdiği bir konferansın metni için bkz. KEKBMVHIA, Belge No: 1-84.

Yardımseverler Derneği de CHP'li kadın milletvekillerinin yoğun olarak çalıştığı bir başka kurum olmuştur. 1928 tarihinde kurulan Yardımseverler Derneği'nde başta İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe İnönü olmak üzere pek çok CHP'li kadın görev almıştır.¹¹⁶ Mevhibe İnönü kurucuları arasında yer aldığı dernekte uzun yıllar "Onursal Başkanlık" yapmıştır. Dernek bünyesinde kuruluşundan itibaren daha pek çok CHP'li isim yer almıştır. Tezer Taşkıran, Süreyya Ağaoğlu, Emine Mebrure Aksoley bu isimlerin başında gelmiştir. CHP Ankara Milletvekili Emine Mebrure Aksoley bu cemiyetin ikinci başkanlığını yapmış, 1949 senesi içerisinde dernek çatısı altında pek çok çalışmalarda bulunmuştur.¹¹⁷

Çocuk Esirgeme Kurumu da yine pek çok CHP'li milletvekilinin çalıştığı kurumlardan olmuştur. Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez Heyeti içerisinde Hasene Ilgaz, Tezer Taşkıran, Zehra Budunç yer almıştır.¹¹⁸

Ayrıca CHP'li kadın milletvekilleri birçok yurt gezisinde bulunmuşlardır. Yurdun çeşitli bölgelerine yapılan yurt gezilerinde kadın milletvekillerinin genellikle CHP'nin çalışmalarından bahsettiği; bölgedeki kadınlara dair çalışmalarını incelediği görülmektedir.¹¹⁹

116 1928 yılında Mevhibe İnönü, Fitnat Çakmak, Nevber Sevüktekin, Reşide Bayar, Tezer Taşkıran ve Süreyya Ağaoğlu'nun önderliğinde "Yoksul Kadın Yardım Cemiyeti" kurulmuş ve cemiyetin başkanlığını da Mevhibe İnönü üstlenmiştir. Derneğin amacı tüzüğünde "İş bilmeyenleri eğitmek, yoksul annelere doğumdan önce ve sonra yardım etmek, çalışkan ve fakir öğrencilere burs sağlamak, gönüllü hastabakıcı yetiştirmek, okuma yazma ve eğitim kursları açmak, Bakanlar Kurulu izni alınarak Türk kadınına çeşitli cephe gerisi işlerine hazırlamak, derneğin amacını sağlayacak ve topluma yararlı yayınlar yapmak" olarak geçiyordu. Ayrıca Mevhibe Hanım "tüzüğe son bir kural eklemiştir. Madde 6: Dernek siyasetle uğraşmaz" Bilgehan, a.g.e., s.207-208. "Mevhibe" adlı kitapta yer alan bu bilgiye karşılık 19 Haziran 1950 tarihli "Kadın Gazetesi"nde yer alan İffet Halim Oruz'un "Yardımseverler Kongresi" adlı makalesinde derneğin ilk başta Çocuk Esirgeme Kurumu'na destek maksadı ile kurulduğunu daha sonraları çalışmalarını geliştirdiğini belirtir ve 1938 tarihinde dernek kanunu mucibince oluşturulan dernek tüzüğünde yer alan dördüncü maddeyi şu sözlerle aktarır: "CHP'nin sosyal prensiplerini kökleştirmeği bir amaç olarak benimsemiştir." Bu noktada dernek hem tüzüğü açısından hem de içerisinde görev yapan kişilerin kimliği açısından CHP ile ilgilidir. "CHP'nin sosyal prensiplerini kökleştirme" amacı ile çeşitli çalışmalarda bulunmuş ancak doğrudan siyasetle uğraşmamıştır. İffet Halim Oruz makalesinin devamında derneğin parti taraftarlığı yapmadığını şu sözlerle belirtir: "... Nizamnamedeki sosyal prensipleri gütme işi bir parti tarafgirliği yapma gayretini işaret etmez. Türk inkılabının sosyal zihniyetini taşıy ve onu gütmeği ifade eder." İffet Halim Oruz, "Yardımseverler Kongresi", Kadın Gazetesi, 19 Haziran 1950.

117 Örneğin Ekim 1949'da Yardımseverler Derneği'nin Aydın Nazilli Şubesi'nde çeşitli incelemelerde bulunan Emine Mebrure Aksoley; "dünya kadınlığı içinde üstü vasıflarile müstesna bir yer tutan büyük Türk kadınlığının dünya kadınlık âlemindeki kadın hareketlerine uymak ve bu suretle her hususta mümtaz durumunu dünya kadınlığına tanıtmak kendisine verilen kanuni hakları korumak, sosyal siyasal sahada ve çevresinde daha faydalar sağlayabilmek için birlik ve beraberlik esaslarına doğru yürümek zamanı geldiğine" işaret eden bir konuşma yapmıştır. Kadın Gazetesi, 24 Ekim 1949.

118 Cumhuriyet, 14 Kasım 1948.

119 Yurt gezilerine örnek olarak bkz. "C.H.Partili Kadın Milletvekilleri Ege Bölgesini Dolaşıyor", Kadın Gazetesi, 24 Ekim 1949. 1950 yılı başında Ankara milletvekili Emine Mebrure Aksoley ile Seyhan Milletvekili Dr. Makbule Dıblan güney illerine; İzmir Milletvekili Latife Bekir Çeyrekbaşı da İzmir'e giderek buralardaki Türk Kadın Birliklerinin açılış merasimlerinde yer almışlardır. Kadın Gazetesi, 6 Şubat 1950.

Sonuç

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ile CHP'nin Genel Başkanı olan İsmet İnönü dönemini iki bölüme ayırmak mümkündür. Birincisi CHP'nin tek parti yönetimi dönemi, ikincisi de 1950-1972 yılları arasındaki dönemdir.

İsmet İnönü'nün siyasi hayatı boyunca “kadın” mevzusunda yaptığı konuşmaların genelinde benzer satırlar göze çarpmaktadır. İsmet İnönü kadın devriminin Türk Devrimi içerisinde harf devrimi ile beraber en önemli iki devrimden bir olduğunu belirtir. Ve kadın eğitiminin gelecek kuşaklar yetiştirme noktasındaki önemini vurgular. Parti'de kadınların var olması noktasında İsmet İnönü, başta kendi eşi olmak üzere tüm kadınlara destek olmuştur. Önem verdiği kadın devriminin siyasi hayatta da sürdürülmesi konusunda çalışmalar yapmıştır. Çok partili hayata geçiş Meclis'te çok sesliliğin de kapılarını aralar. Yeni partilerin kurulması, yeni düşüncelerin ortaya çıkması ile demokratik hayatın yerleşmesi noktasında önemli adımlar atılırken, kadın vekillerin de rolünde bazı değişiklikler olmuştur. İlk dönemler sadece kendilerine verilen haklara teşekkür eden ve devrimler ile ilgili genel övücü konuşmalar yapan kadın vekiller artık mensubu oldukları partinin de fikirlerini savunan konuşmalar yapmışlardır. CHP içerisinde ise örgüt anlamında 1949 yılı itibarı ile “kadın üyelerden kollar kurmak” amaçlı çalışmalar yapılmaya, illere gönderilen genelge ile her ilde Kadın Kolları kurma çalışmalarına başlanmıştır. Ancak 1950 seçimleri ile iktidarın Demokrat Parti'ye kaptırılması ile CHP kendi içindeki başka sıkıntılarla uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Kaybedilen seçimler neticesinde Meclis'te koltuk sayısı azalan CHP'nin kadın vekil sayısında da ciddi bir düşüş olmuştur.

1939-1950 dönemindeki kadın milletvekillerinin çalışmalarına bakıldığında Meclis'te var olan kadınlar artık sadece kadınların temsilcisi durumunda değillerdir. Partilerinin politikalarını diğer partilere karşı savunan vekiller halindedirler. Kadın vekillerin çalışma alanlarına bakıldığında ağırlıklı olarak kadın-eğitim-çocuk-sağlık konuları karşımıza çıkmaktadır. Ancak artık kadın temsilcisi konumundaki söylemler yerine “parlamentar” söyleme geçiş başlamıştır. İlk dönemin “milliyetçi”, “devrim savunucusu”, “ateşli” söylemlerinin yerini “daha sade”, “duygusallık yerine gerçekçi”, “sorun çözmeye yönelik” konuşmalar almıştır. Denilebilir ki, CHP'li kadın milletvekilleri Meclis'teki en aktif dönemlerinden birine imza atmışlardır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB)

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Hasene Ilgaz Arşivi
(KEKBMVHIA)

II. Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayının Fevkalade Toplantısı, Tüzük
Komisyonu Layihası, 26.XII.1938.

Resmî Gazete

TBMM Zabıt Cerideleri

III. Süreli Yayınlar

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Kadın Gazetesi

Milliyet

Sesışık

The New York Times

Ulus

Yeni Sabah

IV. Kitaplar

AKYOL, Yaşar, *İzmir Halkevi (1932-1951)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür
yay., İzmir, 2008.

- BESİM, Tefrik, *Cumhuriyetimizin Temelleri*, (1.4.1939 tarihinde Polis Enstitüsü'nde Verilen Konferans), Ankara, 1939.
- BİLGEHAN, Gülsün, *Mevhibe-II Çankaya'nın Hanımefendisi*, Bilgi yay., Ankara, 1998.
- HEPER, Metin, *İsmet İnönü*, Çev. Sermet Yalçın, İş Bankası yay., İstanbul, 2008.
- ILGAZ, Hasene, *Kıbrıs Notları*, Kadın Gazetesi yay., 1949.
- MELZİG, Helbert, *İsmet İnönü Millet ve İnsaniyet*, Kanaat kitabevi, İstanbul, 1943.
- NAMANSOY, Günseli, *Türk Felsefesinin Öncülerinden Tezer Taşkıran*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara, 2013.
- ÖZDOĞAN, Nurgül - ERATALAY, Zeynep Hasene Ilgaz Koleksiyonu, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü, İstanbul, 1995.
- TOPUZ, Ali, *Ali Topuz Anlatıyor - 1, Değişimi Yaşamak (1932-1972)*, Söyleşi: Hikmet Bila, Doğan yay., İstanbul, 2011.
- TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi yay., Ankara, 2003.

V. Makaleler

- AKYOL, Mete, "İnönü, Mevhibe Hanımı Habersiz CHP'li Yapmış", *Milliyet*, 24.01.1969.
- ALKAN, Mehmet Ö., "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Tarihi", *Görüş*, No:39 (Mayıs-Haziran 1999).
- ÇANÇAR, Hamdi Nüzhet, "Kız Mekteplerinde Analık Fikri", *Anadolu*, 4 Haziran 1939.
- DAVER, Abidin, "Milli Şefin Millete Beyannameşi Önünde", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939.
- İPEKÇİ, Abdi, "İnönü Atatürk'ü Anlatıyor", *Milliyet*, 10-23 Kasım 1967.
- KOCATÜRK, Utkan, "İsmet İnönü, Alman Televizyonu'nun Atatürk'e ve Türk Devrimi'ne İlişkin Sorularını Cevaplıyor (Basınımızda Bilinmeyen Bir Söyleşi)", *Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (15-18 Mayıs 2006, Ankara)*, AAM, Ankara, 2011.
- NADİ, Nadir, "Ebedi Şef ve Millet", *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1939.

- NADİ, Yunus, "Milli Hakimiyetin Yeni Bir İfadesi", *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939.
- NADİ, Yunus, "Milli Şef Etrafında Milletin Birliği", *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1939.
- ORUZ, İffet Halim, "Yardımsevenler Kongresi", *Kadın Gazetesi*, 19 Haziran 1950.
- SARAÇOĞLU, A.Cemaleddin, "İnönü ve Yeni Meclis", *Yeni Sabah*, 26 Mart 1939.
- TOKER, Metin, "Türk Kadınına Aid Çok Mühim Bir Dava", *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1946.